

Knjiga o jugu. Između antropologije i historiografije

Herceg, Tamara

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:603718>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2023-04-02**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za interdisciplinarne, talijanističke i kulturološke studije
Studij kulture i turizma

TAMARA HERCEG

KNJIGA O JUGU. IZMEĐU ANTROPOLOGIJE I HISTORIOGRAFIJE.

Završni rad

Pula, rujan, 2020. godine

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za interdisciplinarnu, talijanističku i kulturološku studiju
Studij kulture i turizma

TAMARA HERCEG

KNJIGA O JUGU. IZMEĐU ANTROPOLOGIJE I HISTORIOGRAFIJE.

Završni rad

JMBAG: 0303065067, redoviti student

Studijski smjer: Kultura i turizam

Predmet: Kulturna antropologija

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: etnologija i antropologija

Znanstvena grana: etnologija

Mentor: : izv. prof. dr. sc. Andrea Matošević

Pula, rujan, 2020. godine

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisan Tamara Herceg, kandidat za prvostupnika studija Kultura i turizam ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Tamara Herceg dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom Knjiga o jugu. Između antropologije i historiografije. koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

Sadržaj

1. UVOD	1
2. JURICA PAVIČIĆ	2
3. POVIJEST ANTROPOLOGIJE	3
3.1. Kulturni relativizam	4
3.2. Holistički pristup	5
4. POVIJEST HISTORIOGRAFIJE	6
4.1. Hrvatska historiografija	7
5. KNJIGA O JUGU	9
5.1. Mediteran: Soba bez pogleda	9
5.2. Abandoned Croatia	10
5.3. Bura, čista žena	10
5.4. Život s magistralom	11
5.5. Bijela flota	11
5.6. Renault 4	11
5.7. My Own Vikendica	12
5.8. Hotel Jadran	12
5.9. Nicht Hinauslehnen	13
5.10. Slava Jugoplastici	13
5.11. Što je ostalo od Dalmatinke?	15
5.12. Zaboravljene face Komiže	16
5.13. Slika moje obitelji iz 1914	16
5.14. Škoj Ellis	16
5.15. Gajeva 20	17
5.16. Povijest inženjera	17
5.17. Dika – Prometej iz našega pjata	18
5.18. Tomislav Ivić	18
5.19. Drugi Zagreb	19
5.20. Jedan dan na Sutjesci	19
5.21. Jug i južniji	21
5.22. Skopje: postkomunizam u dvorani zrcala	21
5.23. Dalmacija, uvijek iznova	22
6. IZMEĐU ANTROPOLOGIJE I HISTORIOGRAFIJE	24
7. ZAKLJUČAK	26
LITERATURA	27
SAŽETAK	30

1. UVOD

Knjiga o jugu zbir je 23 eseja Jurice Pavičića objavljenih kroz godine u Jutarnjem listu, no među njima ima i autobiografskih tekstova koji upotpunjuju cjelokupnu knjigu. Riječ je o antropološkom pogledu na Jadran i Dalmaciju: Jadrolinija, vikendice, napuštena sela, bura, kuharica, Hajduk itd. Jug u naslovu knjige odnosi se na Mediteran, istočni Jadran i Dalmaciju. Također, bitno je napomenuti da ti jugovi mogu uključivati i Makedoniju, Grčku, južnu Italiju i Bosnu.

Knjiga tematizira industrijski razvoj Dalmacije, kao i ulogu turizma na današnjem Mediteranu. Dijelovi knjige posvećeni su i nekim važnim osobama 20. stoljeća u Dalmaciji, poput Dike Marjanović Radice i Tomislava Ivića. Autor u knjizi pokazuje kako izgleda stvarni jug, onaj na koji gotovo uvijek zaboravimo kada se ugase svijetla turističke pozornice. Povijest juga vidi kao priču o nizu utopijskih fickaraldovskih projekata¹ koji su poput domina jedan za drugim propali ostavljajući za sobom jedino spoznaju da ništa iz povijesti nije naučeno. (Trdak 2019).

Ovaj rad govori o antropološkom i historiografskom pogledu na Mediteran rastrganom između realnosti i želje, gradnje i rušenja te prošlosti i budućnosti. U prvom dijelu napisana je biografija autora Knjige o jugu Jurice Pavičića. Drugi dio govori o začetcima antropologije, a treći o začetcima historiografije. Nakon toga opisana je Knjiga o jugu sa svim komponentama antropologije i historiografije koje sadrži. Posljednji dio rada govori o susretu antropologije i historiografije.

¹ Njemački redatelj Werner Herzog snimio je 1982. godine film Fitzcarraldo. U filmu se radi o Ircu Fitzcarraldu koji se početkom 20. stoljeća odlučio na nemogući pothvat. Želio je sagraditi operu u sredini amazonske džungle.

2. JURICA PAVIČIĆ

Jurica Pavičić, rođen je 1965. u Splitu, gdje je završio i srednju školu. Diplomirao je povijest i svjetsku književnost na Sveučilištu u Zagrebu. Od 1989. radi kao filmski kritičar i kolumnist različitih novina (Slobodna Dalmacija, Vijenac, Zarez, Nedjeljna Dalmacija, Jutarnji list...). Dobitnik je najznačajnijih hrvatskih priznanja za novinarstvo i filmsku kritiku. Novinarski rad Jurice Pavičića neodvojiv je od književnoga jer i u potonjem Pavičić istražuje stalne motive svojih novinarskih tekstova: sudbinu pojedinca i društva u tranziciji te funkcioniranje obitelji u mediteranskom društvu.

Kao književnik debitirao je 1997. socijalnim trilerom "Ovce od gipsa", po kojem je snimljen film Vinka Brešana "Svjedoci", uvršten u konkurenciju Berlinskog filmskog festivala gdje je nagrađen i ekumenskom nagradom. Jurica Pavičić za scenarij je nagrađen Velikom zlatnom arenom festivala u Puli. Uslijedili su romani: "Nedjeljni prijatelj", "Minuta 88", "Kuća njene majke", "Crvenkapica", "Žena s drugog kata" te zbirke priča "Patrola na cesti" i "Brod u dvorištu". Po naslovnoj priči zbirke "Patrola na cesti" snimljena je i kriminalistička miniserija u režiji Zvonimira Jurića koja je, na Pulskom filmskom festivalu, dobila nagradu za najbolju hrvatsku dramsku seriju (žiri Kratka Pula i žiri Fedeora). Kratke priče i romani prevedeni su mu na engleski, njemački, talijanski i bugarski.

(Jurica Pavičić: 2020. <http://juricapavicic.com/>)

Slika 1. Autor Knjige o jugu, Jurica Pavičić
Izvor: <https://antivirus.in.rs/tag/jurica-pavicic/>

3. POVIJEST ANTROPOLOGIJE

Antropologija je znanstvena disciplina koja proučava život ljudi i njihovu kulturu. Sličnosti i različitosti među ljudima poput načina na koji žive, kojim zanimanjima se bave te kako se ponašaju prema okolini u kojoj se nalaze. Antropologija se bavi i nastankom i nestankom pojedinih ljudskih društava te samim razvitkom ljudi, ljudske rase. Antropologija bilježi sve razlike, ali i sličnosti, ljudi danas i iz prošlosti. Antropologija se dijeli na 4 područja. Dijeli se na fizičku antropologiju i 3 grane kulturne antropologije: arheologiju, etnologiju i lingvistiku. Rad fizičkog antropologa ključan je za rad kulturnog. Kod kulturnih antropologa pojavljuje se kulturna ograničenost, no oni ju nastoje umanjiti potpuno proučavajući ljudski rod, u prošlosti i sadašnjosti. Temeljna zadaća svih antropologa pažljivo je i sustavno proučavanje ljudskoga roda. Jedan od najvećih problema u znanstvenoj antropologiji je pitanje ponavljanja, tj. repliciranje opažanja i eksperimenta, što predstavlja osnovni način za provjeru pouzdanosti istraživačevih zaključaka.

Proučavajući čovječanstvo ta znanstvena grana teži pronaći korisne generalizacije o ljudima i njihovu ponašanju i postići najveće moguće razumijevanje ljudske raznolikosti. To je jedinstvena široka perspektiva, za razliku od drugih znanosti što proučavaju samo pojedine aspekte čovjeka. Takva perspektiva podrazumijeva izučavanje ljudske prirode polazeći od pretpostavke da je čovjek, za razliku od drugih živih bića, kulturološko biće (Haviland 1992).

Kulturna antropologija jest grana antropologije; društveno-humanistička znanost o čovjeku kao društvenom i kulturnom biću. Humanistička strana antropologije najbolje se očituje u njezinom bavljenju jezicima drugih kultura, vrijednostima i dostignućima u umjetnosti i književnosti. Dvije su ključne perspektive kulturne antropologije: holistički pristup u razumijevanju kulture kao interaktivne složene cjeline i kulturni relativizam u prosudbi kulturnih pojava unutar njihova vlastitoga konteksta. Tradicionalna područja istraživanja uključuju društvenu strukturu, norme i običaje, političku strukturu, religiju, magiju, umjetnost i tehnologiju.

“Kultura ili civilizacija shvaćena u širokom etnografskom smislu složena je cjelina koja obuhvaća znanja, vjerovanja, umjetnost, moral, pravo, običaje i sve ostale sposobnosti i navike koje je čovjek stekao kao član društva” (Moore 2002: 24).

Kulturna antropologija kakvu danas poznajemo datira još iz vremena stvaranja kolonija i velikih geografskih otkrića. Razlika u kulturi i jeziku između tehnološki razvijenije europske kulture i tradicionalne kulture Afrike, Azije, Indije, Južne Amerike dovela je do zanimanja za podrijetlo, a samim time i kulturu. Pod utjecaj teorije evolucije, u 19. stoljeću, javljaju se tumačenja razvoja kulture i društva. Godine 1888., E. B. Tylor osnovao je prvu katedru sociokulturne antropologije. U to vrijeme postavljeni su prvi temelji kulturne antropologije kao znanosti s zadatkom istraživanja zakonitosti evolutivnog i naprednog razvoja kulture. Također se i javila teorija difuzionizma. Prema difuzionizmu, sva kulturna obilježja nastala su u jednom ili nekoliko kulturnih središta, odakle su se širila u druga područja. U 20. stoljeću razvijaju se novi teorijski smjerovi poput simboličke antropologije.

Suvremena antropološka istraživanja, uz tradicionalne plemenske zajednice, sve se češće usmjeravaju na proučavanje složenih i urbanih društava te nastoje pridonijeti rješavanju najvećih globalnih problema poput etničkih sukoba, siromaštva i uništavanja okoliša. (Leksikografski zavod Miroslav Krleža: 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34567>)

3.1. Kulturni relativizam

Relativizam niječe postojanje apsolutnih načela i zagovara život kao splet različitih događaja. Zagovara princip da se sud i vrednovanje stvari i pojava mijenja ovisno o vremenu, mjestu, događaju, subjektu događaja.

Kulturni relativizam načelo je po kojem nema univerzalne istine, već se ona razlikuje od osobe do osobe, ovisno o načinu tumačenja iskustva s obzirom na podrijetlo i socijalne norme. Ti čimbenici utječu na percepciju i procjenu, tako da nema jedinstvene ljestvice vrijednosti za sva društva. Svi pogledi na svijet su jednako ispravni i istina je relativna, ovisno o kulturnom identitetu i okolini. (Leksikografski zavod Miroslav Krleža: 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34578>)

Glavna ideja je da treba suspregnuti svoj sud o običajima drugih naroda u svrhu razumijevanja njihove kulture. Samo uz taj pristup može se izgraditi neiskrivljena

slika drugih naroda i uvidjeti razlike u vlastitoj zajednici. Naravno, ne treba se uvijek suzdržati od prosudbe, no ona nikako ne smije biti preuranjena. U suprotnom, nećemo imati ispravno viđenje kulture koja nas zanima. Potrebno je i ne ući u klopku prosuđivanja običaja drugih kultura prema etnocentričkim kriterijima.

Kultura je sustav u kojemu je najvažnija dobrobit zajednice i o tome ovisi njen uspjeh. Može se smatrati uspješnom sve dok su svi članovi zajednice zadovoljni i imaju sve što su očekivali. Problematična stavka svake zajednice jest to što grupe ljudi koju ju čine imaju drugačije interese. Ako radimo na zadovoljenju jednih, u većini slučajeva drugi ostaju nezadovoljni. Kultura ne može preživjeti ako uspješno ne rješava probleme. Potrebne su učestale promjene, koje dolaze nenadano.

3.2. Holistički pristup

Holizam jest načelo prema kojem društvene pojave valja proučavati kao stvarnost koja prethodi djelovanju pojedinaca i određuje ga. Društvene norme i vrijednosti, ustanove, organizacije, društvena slojevitost, društveni pokreti i drugi oblici skupnog ponašanja djelovanja nisu zbroj individualnih interesa i djelovanja, nego zasebna i sveobuhvatna cjelina kojoj su dijelovi čvrsto povezani i međuovisni. (Leksikografski zavod Miroslav Krleža: 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=25947>)

Postoji i kritički holizam koji polazi od uvida da su razvojni procesi i razvojno mišljenje toliko rascjepkani da u njima više nema cjelokupne slike stvarnog života. No, pojavljuje se i razvojni holizam koji smatra da cjeloviti entiteti, kao temeljne i određujuće komponente stvarnosti, nisu isto što i puki zbir njezinih dijelova (Craig, B. J. 1992: 4). Holistički pristup temelji se na proučavanju kompletnog sustava, a ne samo njegovih dijelova.

4. POVIJEST HISTORIOGRAFIJE

Historiografijom se smatra opisivanje prošlih ili sadašnjih događaja koji su u narodu zapamćeni usmenom predajom, vlastitim iskustvom ili nekom vrstom pisane građe. Oblici pisane građe koji se koriste su anali, kronike, bilješke, memoari. Istraživački postupak obuhvaća proces istraživanja pitanja na koje povjesničar želi saznati odgovor, na koje se nadovezuje niz drugih pitanja i hipoteza, prikupljanja odgovarajućih izvora i literature te kritike izvora. Tijekom istraživačkog postupka dolazi do problema poput problema periodizacije, subjektivnosti i uporabe pojmova koji se upisuju u povijesnu zbilju. Jedan od najvećih problema povijesti je način povezivanja prošlosti i povijesti.

U antici se usmena predaja koristila kao povijesna svjedočanstva, a historija je shvaćena kao grana književnosti. Stoga je upitno koliko istine ima iza tih svjedočanstava. U srednjem vijeku još uvijek je grana književnosti, no pojavljuje se i u govorništvu. Bila je spoj antičke historije i kršćanskog svjetonazora. Prema izvorima se u to vrijeme nisu odnosili kritički nego su ih slijedili. Tek su u razvijenom srednjem vijeku javlja kritički stav, te se počinju javljati narodni jezici umjesto latinskoga.

Historijska erudicija bavi se kritikom izvora i definiranjem njezinih pravila. U 17. stoljeću postepeno postaje zasebna disciplina te postavlja temelje za znanstvenu historiju. Predstavnici su bili Jean Mabillon i Jean Bolland, a u hrvatskoj Ivan Lučić.

U 19. stoljeću smatralo se da povjesničar treba prošlost prikazati upravo onakvom kakva je bila. Na povijest se je gledalo kao na zbirku činjenica, no novija istraživanja pokazuju da nisu sve činjenice i povijesne činjenice. O tome je li neka činjenica ujedno i povijesna činjenica ovisi njezina interpretacija. Hoće li ju isticati i drugi povjesničari, a ne samo jedan. Većinom su činjenice samo odraz povjesničara koji ih je zapisao, tj. interpretacija povjesničareve sadašnjosti. U Engleskoj, Francuskoj i SAD-u u 19. stoljeću dolazi do poznanstvenjenja. Povjesničari počinju koristiti rezultate historijske erudicije. Pokreću se povijesni časopisi, osnivaju se povijesna društva kao i odsjeci za povijest na fakultetima, sveučilištima i visokim učilištima. Napisano je mnogo usporednih djela te djela tematika nacije i države. U Francuskoj, Francois Guizot osniva Društvo za historiju Francuske i utemeljuje katedru za historiju u visokom društvu. U Engleskoj, William Stubbs, objavljuje niz izvora o povijesti Engleske, Walesa, Irske te Škotske. Slične stvari se događaju i u SAD-u, za

koje je bio najviše zadužan Leopold von Ranke.

Pod utjecajem golemih promjena što ih je prouzročio razvoj industrijskog društva povijest je počela proučavati društvene procese s vrlo složenim strukturama koje dugo traju. Postalo je očito da stvarnost nije gotov zbroj pojedinačnih činjenica, nego je sklop složenih struktura, a povjesničar rekonstruira njihov model tijekom istraživačkoga procesa. (Leksikografski zavod Miroslav Krleža: 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49831>)

Jedan od glavnih problema historiografije je i to što je u prošlosti bivala pod utjecajem političkih struja i njihove želje za prikazivanjem prošlosti kako njima odgovara. Danas sama historija historijske znanosti pokušava doprinijeti samokritičkoj historiozaciji i pomoći pri razjašnjenju prošlih istraživačkih pitanja i pojmova.

Danas povijest ne može biti samo znanje o pojedinim prošlim događajima nego znanost koja ih objašnjava uopćavanjem i teorijama. Predmeti istraživanja više ne mogu biti samo događaji, pojedine osobe te njihove ideje i uglavnom političke odluke. Sve se veći broj povjesničara okreće istraživanju raznih, dotad neuočenih, područja društvenog i ljudskoga života. (Gross 2006: 583)

4.1. Hrvatska historiografija

Hrvatska historiografija se je u temeljnim obilježjima razvijala usporedno s europskom. Začetkom se smatraju životopisi svetaca od 7.stoljeća. Tijekom razvoja srednjeg vijeka javljaju se djela u već prisutnim književno-povijesnim vrstama poput ljetopisa, povijesti biskupija, opće povijesti, memoarsko-dnevničko-analistička proza itd. Pojedini predstavnici humanističke i eruditske historiografije imali su istaknuto mjesto u razvoju europske historiografije.²

Znanstvena historiografija počinje se razvijati tijekom 19. stoljeća kada su zasnovani i temelji profesionalizacije struke: osnutak Akademije i studija povijesti na Sveučilištu u Zagrebu, pokretanje prvih povijesnih časopisa i početak sustavnog objavljivanja povijesnih izvora kroz Akademijinu djelatnost.

² Istaknuto mjesto imali su Marko Marulić i Ivan Lučić Lucius.

Hrvatski povjesničari svrstavaju se u suvremene povijesne pravce, iako se predominantnim može smatrati genetička historiografija pod utjecajem njemačke historiografije. (Proleksis enciklopedija: 2012. <https://proleksis.lzmk.hr/26677/>)

Petar Korunić 1993. godine napisao je članak "O određivanju nacionalne zajednice u hrvatskoj politici u 19. stoljeću", u kojem navodi da: "Naša historiografija ne samo da mnoge probleme nije otvorila nego je mnoge u svom objašnjenju posve promašila, osobito na području istraživanja sustava politike, društva i strukture ideologije" (Korunić 1993: 265).

Danas, u Hrvatskoj, među povjesničarima riječ historiografija većinom služi kao istoznačnica za znanost o povijesti, dok se za povijesnu zbilju koristi riječ historija. Mirjana Gross uvela je precizniju terminologiju riječi historija, historijska znanost i historiografija.

1. Svako proučavanje prošlosti je historija.
2. Dio historije je historijska znanost koja nastoji spoznati dijelove prošlosti sustavno, na temelju istraživačkih standarda.
3. Historiografija je pak pismeno izlaganje rezultata istraživanja, odnosno ukupnost napisanih historijskih djela. (Gross 1996: 18)

U 21. stoljeću u Hrvatskoj se javlja revizionizam. Povijesni revizionizam označava pokušaje ponovne reinterpetacije već priznatih stavova ili spoznaja o pojedinim povijesnim događajima. Temelji se na kritičkom pristupu koji dovodi u pitanje sveopće prihvaćene ideje i stavove otvaranjem ponovnih rasprava i donošenjem novih informacije i spoznaja o temi.

„Povijest kontinuiran je dijalog između sadašnjosti i prošlosti. Interpretacije prošlosti se mijenjaju u odgovoru na nove dokaze, nova pitanja koja postavljaju dokazi, nove perspektive stečene prolaskom vremena. Ne postoji jedna, većina i nepromjenljiva istina o događajima iz prošlosti i njihovom značenju“ (McPherson: 2003).

Kako bismo razumjeli način pisanja autora i samu vrijednost Knjige o jugu potrebno je upoznati se s materijom. Imati općenita znanja o antropologiji i historiografiji te ih naučiti razlikovati. U prethodnom dijelu rada nalaze se aspekti metodološkog okvira kroz koji ćemo pokušati razumjeti Knjigu o Jugu Jurice Pavičića.

5. KNJIGA O JUGU

Knjiga o jugu sastoji se od dvadeset i tri teksta koju su nastali u periodu od 2005. do studenog 2018. godine. Tekstovi su većinom objavljeni u Jutarnjem listu, ali neki u podliscima Magazin i Nedjeljni Jutarnji. Samo tekstovi „Povijest inženjera“, „Gajeva 20“, „Tomislav Ivić“ i „Dika – Prometej iz našeg pjata“ u ovoj knjizi objavljeni su prvi put. Tekstovi sadrže nove činjenice, novi politički kontekst kao i informacije od vremena prvog objavljivanja do danas. U nastavku rada obrađivat će se svako zasebno poglavlje Knjige o jugu. U svakome poglavlju opisani su antropološki i historiografski elementi koji se nalaze u knjizi.

5.1. Mediteran: Soba bez pogleda

Mediteran s pogledom i bez pogleda može se objasniti u doslovnom i prenesenom značenju, no bitno je napomenuti da i turisti i domicilno stanovništvo imaju svoju verziju. Dok turisti vide Mediteran kao prostor bez potrebe za zadržkom i svime nužnim za sreću (gdje nije problem platiti veću cijenu za tu doslovnu sobu s pogledom), domicilno stanovništvo mijenja svoje mišljenje kako vrijeme odmiče. Sada kad je već postalo prekasno za krucijalne promjene, kada je način života u potpunosti promijenjen i ljudi se ne mogu vratiti na staro jer je ono rastočeno, preostala je samo jedna bitka. Bitka za prostor. Prostor u minimalnom postotku u vlasništvu domicilnog stanovništva i koji je nužan kako bi se zadržao bar prividan osjet autentične destinacije koja je primarno i donosila profit. Kako autor navodi:

Lokalno stanovništvo, koje desetljećima živi od svoje turističke maloprodaje, od svojih soba koje reklamira kartonskim natpisima uz cestu, najednom će se naći u susjedstvu golemog, korporativnog turističkog moloha kojeg ne može pobijediti i koji im neće ostaviti ni mrvicu. Njihov zavičaj, njihov prostor, bit će iskorišten i uperen protiv njih, iskorišten tako da iscijedi posljednji prihod iz lokalnih zajednica. (Pavičić 2018: 24)

Svaki centimetar destinacije predstavlja novi problem. Pokušaji da se sačuva identitet vidljivi su na svakom koraku: koncesije za plažu, naplata parkiranja, pravo na vezivanje broda, ograđivanja plaže, poskupljivanje cijena u mjesnim objektima.

Za Mediterance, Mediteran je svaki dan više soba koja sama nema pogled, a pogotovo ne pogled na ono najvažnije: a to je budućnost. (Pavičić 2018: 25)

5.2. Abandoned Croatia

U Hrvatskoj postoji mnoštvo prostora s raznim namjenama, no jedna stvar im je zajednička – prekinuti kontinuitet. Svaka generacija ima svoju viziju gradnje, nekada realiziranu, nekada ne, i to dovodi do antropologije napuštanja. Iznova se gradi, a stare građevine ostaju napuštene na milost ili nemilost zuba vremena.

Naime, mi živimo u prostoru i živimo u kulturi koja napušta kuće i napušta poslove. Živimo u kulturi koja napušta i gradi nanovo, nesvjesna da će ono što gradi opet uskoro biti napušteno. (Pavičić 2018: 30)

Ne napuštaju se samo sela, nego i prometnice i infrastruktura. Godinama tvornice, odmarališta, hoteli, gostionice, muzeji i dvorci propadaju zatvoreni dok pored njih niču nove velebne građevine.

Napuštali smo masline radi loze, lozu radi industrije, sada industriju napuštamo radi turizma. Napuštali smo stara sela radi onih novih – uz more ili prometnicu, onda i njih radi grada, a sad napuštamo gradove jer u njima nema posla. Ne može čovjek izbiti iz glave jednu ponavljajuću sliku. A to su ambiciozne zamisli naše generacije – ali napuštene i derutne, dok im se iz poda prema prozoru penje smokva. (Pavičić 2018: 36)

5.3. Bura, čista žena

Bura je duboko usađena u kulturu Mediterana. Pronaći ju možemo u gradnji, jelima, zdravlju i pjesmama. Naročito u turizmu gdje mogućnost putovanja ovisi o njoj. U Dalmaciji joj tepaju da je „bura čista žena“ koja očisti svaki kutak, no u posljednjim desetljećima zbog nošenja otpada po ulicama dobiva negativnu konotaciju.

Danas bura više nije mali, lokalni događaj. Kako živimo u kulturi bez željeznice, postali smo ovisni o cestama. Putujemo puno. Ovisimo o cestama i trajektu. Živimo od turizma, a turizam ovisi o tome da netko dođe i da mu je ovdje toplo. Klima se mijenja, postala je ćudljiva, prevrtljiva i prijeka, pa je klima tako postala vijest. (Pavičić 2018: 38)

5.4. Život s magistralom

Jadranska magistrala ili danas Državna cesta D8 u vrijeme nastanka potpuno je promijenila visoko-ekonomsku sferu 60-ih, 70-ih i 80-ih godina prošloga stoljeća. Dovela je do začetka masovnog turizma i svega što on nosi. Otvaranja odmarališta, hotela, diskoteka pa i kartičnog plaćanja. Duž obale niču vikendice, a vrijednost zemlje vrtoglavo je narasla. Danas na nju većinom gledamo kao na kočničara. Postala je preuska i zagušena. Narušava ljepotu Hrvatske koju želimo pokazati svijetu, ne shvaćajući da jedino pored nje postoji još nešto donekle netaknuto s aurom romantične divljine.

Prolazimo sto i tisuću puta tim asfaltom koji kao da je oduvijek postojao, ne misleći da je on u naše živote ušao takoreći jučer – prije pedeset i kusur godina. Ušao i promijenio ih korjenito i trajno. (Pavičić 2018: 53)

5.5. Bijela flota

Stanovnici otoka oduvijek ovise o brodu. Cijeli njihov ritam pod utjecajem je linijskog broda. Od 1947. godine taj posao je obavljala Jadrolinija. Jedna od mitskih linija jest ona koja spaja istočni Jadran: linija Rijeka – Split – Dubrovnik. Nakon 90-ih godina uz Jadroliniju se vezalo sve više pritužbi. Ima premalo sadržaja, brodovi su neudobni, stari, spori, jednom riječju neefikasni. Tužbe su pristizale, sve dok se na Jadranu nisu s kapitalizmom pojavili i privatni koncesionari. Tada Jadrolinija ponovno dobiva na važnosti i postaje predmet veličanja. Kulturna, naša i najbolja.

Jučerašnja Jadrolinija, koja je svima iritantno dodijavala, najednom se u usporedbi s dječjim ospicama privatnog sektora više i nije činila baš tako groznom. (Pavičić 2018: 62)

5.6. Renault 4

Automobil koji se proizvodio diljem Mediterana. Postao je zaštitni znak srednje klase, automobil izletnika, poljoprivrednika, servisera, otočana. Globalni automobil Mediterana. Renault 4 simbol kulture prošloga vremena koji se sa scene sišao

gospodski, točno kada je s začetkom kapitalizma nestao način života koji je simbolizirao.

On je bio auto jedinstveno naše polutanske kulture, jednom nogom u neboderu, a drugom u babe na selu. (Pavičić 2018: 70)

5.7. My Own Vikendica

Iz današnje perspektive prikazuje jugoslavensku i hrvatsku kulturu koja je u isto vrijeme pokušavala biti i socijalistička i potrošačka. Fenomen vikendice započinje 70-ih godina, 80-ih ima status luksuza i moći, dok od njegova popularnost opada. U isto vrijeme postaje privilegij političke i društvene elite. Prostorna ograničenja čine zemljišta sve nedostupnijima i skupljima. Sada prostori vikendaške gradnje mahom izgledaju poput nereda i pokazuju se kao prostori loše urbaniziranosti.

To su bile naše vange i brioni, žudnja i sreća jedne generacije koja neumitno odlazi. (Pavičić 2018: 82)

5.8. Hotel Jadran

Hotel Jaran prvi je poratni jadranski hotel i simbol prosperiteta sagrađen kao odmaralište za jugoslavensku tajnu policiju. Sagrađili su ga većinom Nijemci dovedeni tu zarobljeništvu. Tijekom godina promijenio je nekoliko namjena, ali i vlasnika. Ironično, sada je u suvlasništvu agencije TUI, koja kao i hotelovi prvi vlasnici ograničava/ zabranjuje pristup domicilnome stanovništvu.

Pali su mi na pamet ljudi iz elite jedne represivne ere koji su sredinom pedesetih Hotel Jadran napravili kao svoj privilegirani, zatvoreni prostor. Na početku svoje povijesti Hotel Jadran bio je zatvoreni grad iza lokota i ograde u koji pristup smrtnim domorocima nije bio dopušten. Sada je – strah me je – na putu da to postane opet, drugi put. (Pavičić 2018: 91)

5.9. Nicht Hinauslehn

Imotski je dobio svoj zid plača 2018. godine kao vječni podsjetnik loše ekonomske situacije i nečiste savjesti. Iako emigracija postoji već godinama, nepobitno je da će povijest ovaj put zabilježiti puno više imena na zidu plača. Pedeset i dvije godine prošlo je od međudržavnog sporazuma između SFR Jugoslavije i SR Njemačke kojim je dozvoljeno raditi u inozemstvu. Pedeset i dvije godine se na ovim prostorima nije dogodilo ništa što bi ljude zadržalo ovdje.

Jednom – u sedamdesetima – baš je takva emigracija u društvu stvorila ideološki jaz koji do danas nije nestao. Danas, dok se žuti zid na imotskoj stanici puni novim i novim imenima, bilo bi naivno vjerovati da se povijest neće ponoviti. (Pavičić 2018: 101)

5.10. Slava Jugoplastici

Produktivni vijek Jugoplastike treba sagledati iz više uglova. Jugoplastika nije bila samo tvornica, nego i košarkaški klub, grad i jedna izgubljena generacija. Stvorena je 50-ih godina prošloga stoljeća kao jedna od prvih firmi koje su poticale emancipaciju žena. Jugoplastikinom erom nazivaju se 60-te i 70-te godine u kojima žene iz patrijarhalnih obitelji donose drugu plaću. Težila je gospodarskome rastu kroz jačanje osobne potrošnje i kulturnome razvoju. Košarkaški klub nastaje kako bi radnici iz tvornice imali gdje provesti svoju dokolicu. Jugoplastika postaje prvak Jugoslavije, u prenesenom značenju, sve što kućanstvima treba Jugoplastika proizvodi, a u doslovnom značenju košarkaški klub Jugoplastika postaje prvak Europe. Dolaskom globalizacije na naše područje nestaje sve, tvornica, košarkaški klub, grad i prosperitet.

Možda je najbliže istini ako kažemo da Jugoplastiku nisu ubili ni tajkuni, ni HDZ, ni rat, nego da ju je ubila globalizacija. Stvari koje je proizvodila Jugoplastika u jednom su se trenutku u Europi jednostavno prestale proizvoditi. Lutke, jakete i igračke koje danas kupujemo brizgaju se i šiju u Dakki, Šangaju i Bankoku, gdje neke druge radničke matere u neke druge familije donose drugu, majčinsku plaću i ostvaruju ravnopravnost u nekim drugim patrijarhalnim društvima. (Pavičić 2018: 111)

Slika 2. Zgrada nekadašnje Jugoplastike

Izvor: <https://www.xxzmagazin.com/slava-jugoplastici>

Slika 3. Današnji shopping centar Joker

Izvor: https://www.tripadvisor.de/Attraction_Review-g295370-d11426607-Reviews-Joker-Split_Split_Dalmatia_County_Dalmatia.html

Nekadašnja tvornica Jugoplastika danas je shopping centar Joker. Zgrada je srušena 2004. godine, a 2006. izgrađen je shopping centar.

5.11. Što je ostalo od Dalmatinke ?

Dalmatinka je još jedan primjer emancipacije žena u društvu. Osnovana je 1951. godine i do kraja (2009.) ostala ženska industrija. Većinski dio svoj djelovanja funkcionirala je ekonomski vrlo uspješno. U Sinju su otvorene tekstilna srednja škola, zdravstvena stanica, likovna sekcija, financirala je ljetovanja i sport te stanogradnju.

Dalmatinka danas možda jest mrtva – ali ona je trajno promijenila i Sinj i sve one obitelji koje je oprljila. (Pavičić 2018: 121)

Slika 4. Radnice Dalmatinke

Izvor: <https://www.glasistre.hr/pula/jelena-pavlinusic-nikola-krizanac-i-dragana-modric-na-filozofskom-fakultetu-prve-radnice-dalmatinke-nazivali-su-kurvama-ali-brzo-su-u-tvornicu-slali-i-svoje-zene-584455>

Radnicama je bilo podijeljeno 400 bicikala, a u to vrijeme vidjeti ženu na biciklu bio je kulturološki šok. Njihova radna uniforma uključivala je i kombinezon hlače, no zbog početne neprihvaćenosti u društvu, većina radnica je na posao odlazila u suknjama i tamo se presvlačila. Tvornica je imala i treću smjenu zbog koje su se žene koje su tamo radile smatrale promiskuitetnima, no ubrzo je takvo mišljenje nestalo.

5.12. Zaboravljene face Komiže

Tristotinjak zaboravljenih fotografskih negativa nastalih između 30-ih i 50-ih godina prošloga stoljeća, 2006. godine dospjeli su u ruke Dinka Božanića, komiško-splitskog filmskog redatelja, koji ih nakon 5 godina predstavio svijetu kroz interaktivnu fotoizložbu. Ispod fotografija ostavljen je prazan prostor kako bi posjetitelji mogli upisivati informacije o osobama s fotografija, poput imena i prezimena, posla, adrese, hobija ili bilo čega što o njima pamte.

U nizu mikropovijesti ona dokumentira velika tegobna poglavlja kolektivne sudbine: industrijalizaciju, emigraciju, okupaciju, države i režime. Osim izložbe, Božanićev je projekt ujedno i svojevrsni socijalni performans koji propituje kako zajednica pameti sebe samu. (Pavičić 2018: 124, 125)

Antropološki gledano izložba oslikava cijelu jednu zajednicu i njen način života koji više u tom obliku ne postoji.

5.13. Slika moje obitelji iz 1914

Fotografija na koju se autor referira snimljena je prije 106 godina i sadrži sve njegove u to vrijeme živuće pretke. Preci njegove obitelji imaju samo par godina prije negoli se svijet na koji su navikli počinje vrtoglavo mijenjati. Industrijalizacijom nestaje poljoprivreda, a modernizacijom i vrsta industrijalizacije na koju su se tek navikli. Sve to dovodi do pitanja koliko će turizam potrajati i koliko mi još godina imamo?

Baš kao u doba vinske konjunktore, moja je zemlja još jednom sve stavila na jednu kartu i ugrabila priliku za koju je mislila da će je trajno izbaviti iz sirotinje. (Pavičić 2018: 137)

5.14. Škoj Ellis

Škoj Ellis desetljećima je služio kao vrata obećane zemlje. Vrata iz kojih uvijek ima mjesta za nove ljude i prostora za nova stvaranja. Ljudi su masovno odlazili napuštajući svoja ognjišta i prihvaćajući novi način života. U onim kratkim posjetima rodnome kraju vidljiva je amerikanizacija. Čak je i prva generacija gotovo potpuna

srasla s novom kulturom, dok kod druge više i nema razlike. Treća generacija vraća se svojim korijenima.³ Početak industrijalizacije donio je brodove kojima se prevozilo sve što je nedostajalo otocima, no donio je i bolesti zbog kojih su ti isti brodovi odvozili ljude u Ameriku.

Isti dnevni obred kojim na škoj dolazi sol, cement, matuni i brašno, a odlaze turisti, studenti i iseljenici. Kojim dolazi roba – a odlaze životi. (Pavičić 2018: 153)

5.15. Gajeva 20

Zgrada Gajeva 20 sagrađena je u splitskoj četvrti Spinut, 60-ih godina u vrijeme masovne jugoslavenske urbanizacije. Sagrađena je po modelu E57 Vuke Bombardellija čiji glavni moto jest bio smanjenje troškova. Po definiciji prostor je trebao biti otuđen i anonimn, moderan, no Gajeva 20 pretvorila je zgradu u svoje „vertikalno selo“ u kojemu nije bio privatnosti. Stanovnici su se družili, pomagali, ogovalali, popravljali zgradu i rekreirali je. Zgrada koja je bila zamišljena kao moderna tijekom godina u potpunosti je promijenila svoj vanjsko obličje, no ironično iznutra i dalje ostala mikroprostor u kojemu je socijalizam uspio.

Ljudi su odlazili i dolazili, iseljavali se i useljavali, a oni koji bi došli usvajali su obrazac susjedstva koji su zatekli. Kao da se kultura življenja u zgradi nasljeđivala, kao da su je novi stanari udisali kroz instalacije, zidove i žbuku. Tko god bi došao, zatečeni bi ga prostor mijesio po svojim pravilima – jer prostor je bio jači. (Pavičić 2018: 173)

5.16. Povijest inženjera

Krajem 40-ih i početkom 50-ih godina mahom su se otvarale tvornice koje su tražile stručnjake na svim poljima. Stručnjake za koje nije bilo bitno jesu li članovi komunističke partije ili ne. Jedina stvar koja je uistinu vrijedila jest znanje i prosperitet tvornice. Kada se 90-ih godina pojavila tranzicija i nova vlast, znanje je postalo sporedna stvar. U takvim uvjetima, bez stručnjaka, lako je zaključiti što se događa s tvornicama. No, pogledi ljudi se mijenjaju. Oni koji su prije bili deklarirani kao ateisti,

³ Za njih zemlja porijekla nije više sumorna, siromašna i istrošena, nego ju žele upoznati.

tada počinju vjerovati u sustav koji u tom trenutku više ne postoji. Danas gotovo da i nema živućih svjedoka toga vremena. Ostali su samo derutni zidovi bivše sadašnjosti i budućnosti.

Duga desetljeća on je živio u svijetu u kojem se podrazumijevalo da se za stručno pitanje pita stručnjake, a da se odluke temelje na menzuri, epruveti i šuberu. (Pavičić 2018: 192)

Moj otac dugo je živio u svijetu tehnokracije i taj svijet smatrao prirodnim i samorazumljivim. A onda je shvatio da nije tako. Shvatio je da može postojati i drukčiji svijet, svijet bahatog neznanja, fake newsa, natražnjačkog lova na vještice, svijet klerikalizma, opskurantizma i tehnološke regresije. (Pavičić 2018: 193)

5.17. Dika – Prometej iz našega pjata

Prošla je 81 godina od prvog objavljivanja Dalmatinske kuharice Dike Marjanović Radice. Kuharice s receptima lokalnih žena Dalmacije, ali i s Balkana, Jadrana i srednje Europe. Recepti su bili prilagođeni za vremena objavljivanja, korisni u oskudici i izobilju. Svojevrsan su zapis prošloga vremena i razvoja kuhinje, faktor koji je neopaženo definirao zajednicu jer nisu postojale kuhinje bez Dalmatinske kuharice. Još i danas doima se potpuno suvremeno.

Za kulturu u kojoj sam ja odrastao – onu Dalmacije – postoji samo jedna knjiga za koju se može bez skanjanja reći da se nalazi u svakoj kući. Riječ je o knjizi koja neopazice sjedinjuje otoke, priobalje i more, povezuje mletačku i južnu Dalmaciju, miri ideologije, povezuje generacije. (Pavičić 2018: 199)

5.18. Tomislav Ivić

Tomislav Ivić postaje trener Hajduka 1973. godine do 1976., pa opet 1978. do 1980. Njegovo razdoblje smatra se zlatnim dobom Hajduka. Uveo je značajne promjene u načinu igre i osvojio mnoga prvenstva. Iako, još u to vrijeme. Split i cijela Jugoslavija dijele se na ivičevce i antiivičevce. Iz ove perspektive njegov osebujan trenerski stil možemo prenijeti na čitav razvojni koncept Jugoslavije. Sustav je bio važniji od svakog pojedinca, a onaj koji se nije mogao uklopiti s vremenom bi nestao

iz vidokruga. Bilo je potrebno biti pouzdan, precizan, pomalo jednosmjernan i vjerovati da znanost rješava svaki ljudski problem ako se da dovoljno dugo u prave ruke.

U Ivićevu nogometu on je vidio ono što on i jest bio: naprosto još jedan vid tehnološkog napretka. (Pavičić 2018: 221)

Umjesto modernističke kulture proizvodnje i rada, društvo u kojem živimo mutiralo je u kulturu nerada, šverca i predmoderne hajdučije. Umjesto industrijske kulture podčinjavanja kolektivu, postali smo društvo prijesnog egoizma. (Pavičić 2018: 226)

5.19. Drugi Zagreb

Zagreb je bio, no i danas je, donositelj noviteta. Tih 60-ih, 70-ih i 80-ih godina, piše Pavičić, postao je grad tehnologije, praktičnih, inženjerskih znanja kao i novih umjetnosti. Otvoreni su prvi radio jugoistočne Europe, prvi TV program u Jugoslaviji, stvoreno je prvo dijete iz epruvete. Otvaraju se prve industrije i stvaraju nova zanimanja. Zagreb se širi.

Gubitak metropolitanstva on u to doba ne pretvara u manu nego u vrlinu, u svoj cavallo di battaglia. (Pavičić 2018: 231)

Dolaskom 90-ih i 2000-ih godina Zagreb hrli ka kapitalizmu. Avangarda i alternativci postaju prošlost, a Zagreb stvara novu, posttranzicijsku buržoaziju. Pojavljuju se nova zanimanja poput copywritera, P.R.-ova, direktora velikih korporacijskih firmi, odvjetnika, itd. No, to je upravo ono što Zagreb čini posebnim. Prvi je u svemu i služi kao posrednik, kako bi sve što je novo i drugačije došlo do svih ostalih.

Njegova je bit posredništvo, u tome i je ono najvažnije što je doista „njegovo“.
(Pavičić 2018: 236)

5.20. Jedan dan na Sutjesci

Memorijalni kompleks Tjentište sastoji se od više spomen-obilježja i rekreativnih sadržaja. Središnji spomenik posvećen je bitki na Sutjesci, a djelo je kipara Miodraga Živkovića iz ranih 70-ih godina prošloga stoljeća. Američki filmski

snimatelj John Bailey opisuje ih kao produkte izvanzemaljske civilizacije. No, oni to doista i jesu. Pripadaju jednom svijetu koji više ne postoji. Njihova veličina koja je u ono vrijeme mogla iritirati svojom razmetljivošću, danas je samo podsjetnik na nekadašnju uspješnu i moćnu eru. Vrijeme nekadašnjih giganta je zajedno sa stvarateljima otišlo u nepovrat. Jedino što je ostalo su dosljedno moderni spomenici koje samo priroda može pobijediti. Ostali su kao jedini podsjetnik na ono što je naše društvo moglo i može, dok uporno bira nazadovanje.

Oni komuniciraju samo s prirodom, ulaze u neki telurični dijalog s vodama, gorama i stablima. Ti spomenici kao da poručuju: samo je ova divljina uokolo dovoljno snažna da nam bude ravna. I poručuje: zaboravite sve prije, ovo je sasvim novo doba. (Pavičić 2018: 245)

Slika 5. Spomenici na bitku na Sutjesci

Izvor: <https://vizkultura.hr/ugrozen-kultni-spomenik-bitci-na-sutjesci/>

5.21. Jug i južniji

Geografski gledano, Grčka i Hrvatska posjeduju mnoge slične prirodne karakteristike. No, u razvojnom dijelu ogromne su razlike. Dok je Hrvatska prošla modernizaciju, urbanizaciju, pokušaj planskog turizma i od svega toga odustala, dijelovi Grčke su oduvijek bili i ostali ono što Hrvatska sada promovira – Mediteran kakav je nekad bio. Kretu je razdoblje veličanstvenih 30 godina blagostanja, urbanizma te planiranog razvoja jednostavno preskočilo. Ne postoji niti jedna stambena visokogradnja, kao ni planirano naselje i osmišljeni kvart. Upravo tako bi izgledala i Hrvatska da nije bilo jednog totalitarnog sustava koji je u predmodernom društvu unio racionalnost i planiranu modernizaciju.

Jug joga, južna periferija jedne prezadužene države, države koja živi tako što sjeveru prodaje svoj mit o Grku Zorbi, čaši vina na verandi i vječnom ljetu. Kada sve to skupa čovjek zbroji, onda nas ovdje priča o Kreti mora zanimati: jer to je priča o nama, samo odvrnuta na veći broj okretaja, gas do daske, turbo injection. (Pavičić 2018: 252)

5.22. Skopje: postkomunizam u dvorani zrcala

Godine 1963. Skopje doživljava ogroman potres s velikim gubitcima. U pomoć pristižu i Istok i Zapad. Jugoslavija je odlučna da i na tom polju pokaže snage, stoga odabire Kenza Tangea, japanskog modernističkog arhitekta, da stvori ogledni primjerak trijumfa novog društva. Takav grad još nikada prije nije viđen u Jugoslaviji. No, već nekoliko desetljeća poslije nova ideologija ostavlja svoj trag. Brišući Skopje kakvo znamo s lica zemlje, zajedno sa sto godina povijesti, vratila je Skopje u 19. stoljeće. Megalomanski projekt sadrži više od 100 skulptura, 34 spomenika, 27 zgrada, 6 garaža, 5 trgova, 1 trijumfalni luk, ali i drugi manje nadogradnje. Predstavlja rekonstrukciju i reinterpetaciju povijesti zasnovanu na glorifikaciji sumnjivih osoba iz povijesti, izmišljanju lažne povijesti i mitologije te iskrivljavanju činjenica. Sve u svrhu brisanja komunizma. Vjerojatno ne shvaćajući da se brisanjem komunizma briše i modernizam, internacionalizam te racionalizam.

Skopje, to smo svi mi. Skopje je samo naša, tranzicijska slika uvećana u apsurdno iskrivljenom ogledalu. (Pavičić 2018: 271)

5.23. Dalmacija, uvijek iznova

Dalmacija je sebe počela razvijati vinogradarstvom, no filoksera je prekinula stvaranje i od tada počinje prekomorska imigracija. Dolaskom nove vlasti počinje industrijalizacija, a nekoliko godina poslije i apartmanizacija. Još jednom u povijesti srušen je dalmatinski san. Sada Dalmacijom vlada turizam i nautika, no i oni imaju svoj rok trajanja. Naša pasivnost i neopiranje potpisat će još jedan kraj Dalmacije. Jedino pitanje koje ostaje je za koliko vremena?

Prekrivaju nas lažina, makija i drača, ali još živimo. (Pavičić 2018: 291)

Objavljeno je još jedno izdanje Knjige o jugu s nekim dodanim tekstovima. Izdano je 2019. godine pod nazivom Knjiga o jugu – dopunjeno izdanje. Jedan od dodanih tekstova je i Pismo s Jadrana. Pisano je u budućnosti, 2039. godine i pokušava odgonetnuti kada je sve krenulo nizbrdo. Govori da 2039. godine više ništa nije ostalo od Jadrana. Turisti su pronašli druge destinacije jer smo mi, kako bi im ugodili, istrošili kompletnu obalu Jadrana. Uništili smo sve što je bilo dobro. Prošle godine, 2019., hrvatski stručnjaci napisali su prognozu, za koju 2039. vidimo da nitko nije poslušao.

Napisali su da za ovoliku količinu turizma Hrvatska nema ni cesta, ni pruga, ni vode, ni struje, ni deponija, ni radne snage, te da – ako se vršno opterećenje ne suzbije – hrvatskom turizmu prijeti „spirala smrti“. Tako su napisali. Napisali ne 2039., ne 2029. Nego 2019. (Pavičić 2019)

U pismu 2039. Autor nam govori da su svi turisti otišli. A iza njih su ostali prenapučeni prostori, golf tereni, biciklističke staze, tematski parkovi, interpretacijski centri, zagađeno more, nautičke luke, 130.000 apartmanskih jedinica, jezgre gradova bez domicilnog stanovništva, T2 zone koje nikome više nisu zanimljive. Naša djeca završila su turističke škole, a ne fakultete i razne zanate, pa su sada bez budućnosti. Nade za ekonomiju više nema, pošto livada košta 60 eura po kvadratnome metru. Ribarstvom se više također ne možemo baviti jer su svagdje nautičke marine. Nema više ni povoljnu klimu, a ni vode, tako da i poljoprivreda postaje nemoguća.

A sada – 2039. – stojimo nad tim devastiranim, potraćenim i jednokratno spiskanim pejzažom, stojimo nad tim štrukanim limunom razvijanih nada i pitamo se:

gdje je točno bio trenutak kada smo pogriješili. Je li to bilo malo prije, ili malo poslije? Ili je to – recimo – bilo baš tada. U tom trenutku, kad se prva pukotina pojavila, i kad se dalo naslutiti da stvari ne vode dobru. Da možda je to bilo tada. Možda je to bilo tog davnog ljeta, pred dvadeset godina – ljeta 2019. (Pavičić, 2019)

6. IZMEĐU ANTROPOLOGIJE I HISTORIOGRAFIJE

Današnji susret historije i kulturne antropologije važan je za mogućnost proširenja pojma "čovjek" u dva smjera. U historiografiji su "ljudi", naime, nekad bili samo "veliki muževi", elite političke moći, bogatstva ili kulture, vrijedni uspomene potomstva. Uz suvremenu zbilju masovnoga društva, s pojavljivanjem uvijek novih skupina koje historiografija dotada nije zapažala, antropološki je pristup pridonio proširenju pojma "čovjek" vertikalno - od elite na šire slojeve - a horizontalno - od središta društvenoga odlučivanja na brojne marginalne skupine. Druga komponenta proširenja pojma "čovjek" potekla je iz spoznaje da se ljudske namjere i djelatnosti ne kreću pretežno unutar političkih događaja i sustava (koji su u tradicionalnoj historiji bili središnjim pa i jedinim predmetima zanimanja) nego da se ljudski život odvija na svim područjima duhovne i materijalne kulture. Ta je spoznaja nastala mnogo prije susreta historije i antropologije, ali je sada dobila novo značenje.

Pod dojmom suvremenoga svijeta nastaje i historija "marginalnih" skupina ili "drugoga" (*l'histoire de Vautre*), tj. onih koji žive izvan normi i na rubu dotičnoga društva. U središtu pozornosti su i egzistencijalna pitanja svakodnevice kao što su prehrana i bolesti, jednom riječju uvjeti rada i života te potrebe i njihova zadovoljavanja. Način odgovora na uvjete ljudskoga života izložena materijalnim prisilama, bila bi "kultura" koja se, dakle, ne shvaća samo kao skup "mentalnih reprezentacija" (religija, jezik, filozofija, umjetnost) nego uključuje i društveno-gospodarske strukture (Gross 1996: 71).

U uvjetima integriranja kulture i povijesti u svjetski sustav, više se ne mogu povući jasne granice između subjekata i objekata kulturnog i povijesnog procesa (Supek 1988: 17).

Knjiga o jugu u sebi sadrži i antropološke i historiografske komponente. Odličan je primjer kako je danas teško razdvojiti antropologiju i historiografiju te kako bi se trebali proučavati zajedno da bismo dobili cjelovitu sliku događaja, društva, kulture koju proučavamo. Svaki povijesni događaj ostavio je neki trag na osobi, a da osoba na potpunom društvu, što se na kraju odrazilo na kulturu. Odlika svih društava je da su članovi povezani u jasno strukturirane društvene odnose koji ovise o jedinstvenoj kulturi kojoj pripadaju. Ne može postojati kultura bez društva, ni društvo u kojemu nema neke kulture. Bez kulture nema jezika ni sposobnosti

mišljenja u pravome smislu. U kulturu ulaze način oblačenja, običaji, obiteljski život, dokolica, način rada, religija. Sve ono što u historiografiji vidimo kao promjene, povezano je s razvitkom društva i kulture. Kako se mijenja svijet oko nas, tako i kultura. U 20. stoljeću dolazilo je do ekonomskih kriza, povećanja nezaposlenosti i porasta stope kriminala, dok se je kultura u tom vremenu još brže i temeljitije oslobađala od tradicionalnih vrijednosti. Knjiga o jugu odličan je primjer kako su se navike ljudi mijenjale kroz godine. Na početku je bilo nezamislivo ostaviti poljoprivredna gospodarstva, čak i na sama tjedan dana, i otići na ljetovanje, da bi kroz godine ljetovanje postalo navika koja se ne preskače. Automobil je smatran luksuzom, a sada potrebom. Nezamislivo je bilo vidjeti ženu u hlačama, a danas je to najnormalnija pojava. Podrazumijeva se da se žena školuje i radi, no prije to nije bio slučaj. S dolaskom industrijalizacije kultura se je značajno promijenila, no danas je gotovo neuhvatljiva. Svakim novim danom dolazi do nove promijene.

7. ZAKLJUČAK

Dok je za neke Mediteran samo „soba s pogledom“, destinacija u kojem traže ispunjenje vlastitih želja, za druge je on zavičaj u kojem ostaju živjeti i nakon što iz njega odu posljednji turisti. Knjiga o jugu ne govori samo o određenom zemljopisnom području, nego i o jednom vremenu. Autor povijest juga vidi kao priču o nizu projekata koji su jedan za drugim propadali: prvo je krajem 19. stoljeća propalo vinogradarstvo zbog najezde filoksere, zatim industrija, a s vremenom i turizam će doživjeti istu sudbinu.

Knjiga prikazuje ono što smo danas i predviđa da će to „danas“ jednako završiti kao i prethodno: na hrpi bivših ambicija i propalih aspiracija.

Mediteransko stanje je pasivno. Tri desetljeća živimo u samostalnoj Hrvatskoj i još se ne vidi tračak nade da bi se to stanje promijenilo. Naprotiv, s godinama pasivnost postaje sve veća. Prihvatili smo turizam kao našu jedinu sudbinu, umjesto da mu se odupremo.

„Svoje pretke danas pamtimo po onom što su proizveli – gotičkim vijećnicama, kampanilima i oltarnim klupama. Danas će nas cijeniti, a sutra pamtiti, ne po ležaljka koje iznajmljujemo, nego po onom što proizvodimo: brodovima, muzici, filmovima. Nema toga mnogo – ali ima, kao slutnja da se zatvoreni krug pasivnog stanja može raskinuti, da postoji put iz onog što reperi iz sastava TBF zovi „splitskim stanjem uma“, stanjem u kojem letargija i slutnja goreg okivaju ljude. Prikrivaju nas lažina, makija i drača, ali još živimo“ (Pavičić 2018: 291).

Knjiga o jugu može se protumačiti i kao svojevrсно upozorenje. Jedan od posljednjih znakova uzbune. Prati razvoj Mediterana od njegovih početka, sa svim usponima i padovima te nas dovodi do današnjice. Iako je naša budućnost u očima većine osuđena na propast, ipak to možemo promijeniti. Danas je dan za promjene.

LITERATURA

Knjige:

1. Craig, B. J. 1992. *Laying the Ladder Down: The Emergence of Cultural Holism*. Amherst: University of Massachusetts Press.
2. Haviland, William A. 1992. *Cultural Anthropology*. Fort, Holt, Rinehart and Winston.
3. Moore, Jerry D. 2002. *Uvod u antropologiju*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
4. Pavičić, Jurica. 2018. *Knjiga o jugu*. Zagreb: Profil knjiga.
5. Supek Olga. 1988. *Kulturna antropologija i socijalna historiografija*. Zagreb: Etnološki zavod, Filozofski fakultet.

Članak u časopisu:

1. Gross, Mirjana. 1996. "Susret historije i antropologije". *Narodna umjetnost* 33/2: 71-86.
2. Gross, Mirjana. 2006. "O historiografiji posljednjih trideset godina." *Časopis za suvremenu povijest* 38 (2) 583- 609.
3. Korunić, Petar. 1993. "O određenju nacionalne zajednice u hrvatskoj politici u 19. Stoljeću." *Časopis za suvremenu povijest* 25/1993., 2-3., 261-282 (265).

Internetski izvori:

1. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2020. "Holizam. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje."
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=25947> (pristup: 18.8.2020.)
2. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. "Povijest. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje."
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49831> (pristup: 19.8.2020.)
3. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2020. "Kulturna antropologija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje."
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34567> (pristup: 18.8.2020.)

4. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2020. "Kulturni relativizam. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje."
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34578> (pristup: 18.8.2020.)
5. McPherson, James. 2003. "Revisionist Historians."
<https://www.historians.org/publications-and-directories/perspectives-on-history/september-2003/revisionist-historians> (pristup 20.8.2020.)
6. Pavičić, Jurica. "Jurica Pavičić." <http://juricapavicic.com/> (pristup: 16.8.2020.)
7. Proleksis enciklopedija. 2012. "Historiografija."
<https://proleksis.lzmk.hr/26677/> (pristup: 19.8.2020.)
8. Trdak, Dean. 2019. "Jurica Pavičić: Dobre knjige su politički neupotrebljive: one potiču na raspravu i zamišljenost, ne potiču na barikade."
https://mvinfo.hr/clanak/jurica-pavicic-dobre-knjige-su-politicki-neupotrebljive-one-poticu-na-raspravu-i-zamisljenost-ne-poticu-na-barikade?fbclid=IwAR1p1KXEzMTDeCSKka6zAh8oovRCCJesvGmxhhqsPhQP_fIOP1c7I0SI88 (pristup: 17.8.2020.)

Popis priloga:

Popis slika:

1. Slika autora knjige – Knjiga o jugu

Izvor: <https://antivirus.in.rs/tag/jurica-pavicic/>

2. Zgrada nekadašnje Jugoplastike

Izvor: <https://www.xxzmagazin.com/slava-jugoplastici>

3. Današnji shopping centar Joker

Izvor: https://www.tripadvisor.de/Attraction_Review-g295370-d11426607-Reviews-Joker-Split_Split_Dalmatia_County_Dalmatia.html

4. Radnice Dalmatinke

Izvor: <https://www.glasistre.hr/pula/jelena-pavlinusic-nikola-krizanac-i-dragana-modric-na-filozofskom-fakultetu-prve-radnice-dalmatinke-nazivali-su-kurvama-ali-brzo-su-u-tvornicu-slali-i-svoje-zene-584455>

5. Spomenik bitke na Sutjesci

Izvor: <https://vizkultura.hr/ugrozen-kultni-spomenik-bitci-na-sutjesci/>

SAŽETAK

U ovome radu prikazana su oba aspekta Knjige o jugu, antropološki i historiografski. Prikazani su događaji, ljudi sa svim njihovim uzročno-posljedičnim vezama i rezultati ishoda. Kako je to utjecalo na same ljude, kvalitetu njihovog života, tradiciju, običaje i kompletno kulturno nasljeđe. Polazi se od ideje da je u današnje vrijeme nemoguće razlučiti antropologiju od historiografije te da ih se treba proučavati zajedno. Sve komponente moraju biti obuhvaćene da bi slika bila potpuna. Kroz povijest provlači se fraza kako povijest pišu pobjednici. Antropologija je tu kako bi se čule priče svih aktera događaja i na kraju kako bi se vidio utjecaj na svakodnevni život pojedinaca. Naglasak u cijeloj knjizi je na tome kako se povijest ponavlja, poput posljednjeg vapaja da ćemo nešto promijeniti i mi nećemo doživjeti kraj poput naših predaka. U dijelu se iznova pojavljuju prizori napuštenih kuća, tvornica, sela, samo tijekom godina taj broj postaje sve veći. Napuštamo staro kako bi drugdje sagradili novo i tako stoljećima. Mediteran se promovira na antičkim vrjednotama, a čini se da će tako ostati - star i napušten.

Ključne riječi: antropologija, historiografija, Mediteran, Jugoslavija, Hrvatska

SUMMARY

This paper presents both aspects of the Book of the South, anthropological and historiographical. Events, people with all their causes and effects relationships, and outcomes are presented. How it has affected the people themselves, their quality of life, tradition, customs and complete cultural heritage. The starting point is the idea that nowadays, it is impossible to distinguish anthropology from historiography and that they should be studied together. All components must be included for the image to be complete. The phrase that history is written by the victors runs through history. Anthropology is there to witness the stories of all the actors of the event and finally to see the impact on the daily individual lives. Throughout the book, author keeps portraying the scenery of abandoned houses, villages, factories and such, as throughout the history, people have kept abandoning the old and creating new living

environments. The emphasis is on history repeating itself, time and time again, and that something has to be changed in order for us to not experience the same destiny our ancestors did. The Mediterranean is promoted on ancient values, and it seems to remain so - old and abandoned.

Key words: anthropology, historiography, Mediterranean, Croatia, Yugoslavia